

Piotrowski, Walerian

Jeszcze o osobowych stratach wojennych wśród matematyków

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/3-4, 653-660

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Walerian Piotrowski
(Warszawa)

JESZCZE O OSOBOWYCH STRATACH WOJENNYCH WŚRÓD MATEMATYKÓW

1. Okres 1939—1945 należy do najtragiczniejszych dla kultury polskiej, w tym także dla matematyki. W okresie tym zginęło, zostało pomordowanych, przedwcześnie zmarło wielu polskich matematyków.

Wojna poczyniła wielkie spustoszenia wśród członków Polskiego Towarzystwa Matematycznego, które skupiało prawie wszystkich naukowo pracujących matematyków polskich oraz liczne grono nauczycieli matematyki szkół średnich, zaangażowanych w sprawy nauczanego przez siebie przedmiotu. Można powiedzieć, że straty osobowe PTM, to straty matematyki polskiej.

Nie została dotychczas opracowana pełna lista strat członków PTM w okresie wojny, chociaż istnieją opublikowane wykazy członków Towarzystwa przed i po wojnie.

W przedstawionym artykule, na podstawie porównania list członkowskich PTM przed- i powojennych ustalona została pełna lista strat członków krajowych w okresie 1939—1945. W wielu wypadkach podane są także informacje dotyczące okoliczności i daty śmierci. Niestety, w wielu przypadkach takich informacji brakuje, a w niektórych informacje są rozbieżne.

W końcowej części została dokonana ocena strat wśród naukowo pracujących matematyków polskich w okresie wojny 1939—45.

2. Po zakończeniu wojny przystąpiono w oddziałach PTM do ustalenia strat osobowych Towarzystwa. W pierwszym powojennym tomie „Roczników PTM” została opublikowana lista tych członków, którzy zmarli lub zostali zamordowani w czasie wojny¹.

¹ „Annales de la Societe Polonaise de Mathematique” 1945 t. 18 s. I—IV.

W maju 1946 roku odbyło się pierwsze Walne Zgromadzenie Towarzystwa, na którym ta tragiczna lista została uzupełniona². Znajduje się na niej 58 nazwisk matematyków polskich, o których udało się uzyskać pewne informacje.

W 1947 roku Waław Sierpiński pisał: „[...] zmarło 29 pracowników naukowych na polu matematyki; z nich 22 zostało zamordowanych przez Niemców, a jeden zmarł w więzieniu w Wilnie. W r. 1946 zmarł profesor U. Łódź. dr Zenon Waraszkiewicz. Poza tym los kilku matematyków nie jest dotąd znany (Marcinkiewicz, Steckel, Kołodziejczyk)”³

3. Na ostatniej liście członków Polskiego Towarzystwa Matematycznego z 1938 roku⁴ znajduje się 154 nazwisk osób zamieszkałych w Polsce. Na pierwszych powojennych listach⁵ odnajdujemy 80 nazwisk ze spisu przedwojennego oraz 2 nazwiska o nieustalonym adresie powojennym. Z opublikowanej listy strat w 1948 roku wynika, że do PTM należały jeszcze 3 osoby (przyjęto zapewne w 1939 r. przed wybuchem wojny).

Wynika stąd, że w okresie 1939—1946 stan osobowy PTM uległ zmniejszeniu o 75 członków, a w stosunku do 2 osób nie ustalono adresu. Stanowi to połowę stanu przedwojennego.

Na powojennych listach znajduje się także 11 nazwisk matematyków polskich, którzy w tym okresie znaleźli się poza granicami kraju. Wyjechali krótko przed wojną lub wojna wyrzuciła ich na obczyznę. Są to także straty osobowe matematyki polskiej spowodowane wojną.

4. W przytoczonym niżej pełnym spisie strat osobowych PTM, ustalonym na podstawie list członków, podane są okoliczności i daty śmierci oraz źródła, z których te informacje pochodzą.

Spis skrótów niektórych źródeł:

- (A) — Albert Z.: *Zamordowanie 25 profesorów wyższych uczelni we Lwowie przez hitlerowców w lipcu 1941 r.* „Przegląd Lekarski”. 1962 t. 20 z. 1;
- (K) — *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za okres wojny 1939—1945 oraz za rok akademicki 1945.* Kraków 1946;
- (L) — lista strat PTM opublikowana w 1945 r.⁶;
- (M) — Manteuffel T.: *Uniwersytet Warszawski w latach wojny i okupacji. Kronika 1939/40 — 1944/45.* Warszawa 1948;
- (O) — Olszewicz B.; *Lista strat kultury polskiej 1 IX 1939—1 III 1946.* Warszawa 1947;
- (PSB) — *Polski Słownik Biograficzny.*

² Tamże, 1946 t. 19 s. 215—217.

³ W. Sierpiński: *Matematyka polska w czasie wojny i po wojnie.* „Nauka Polska” 1947 t. 25 s. 92.

⁴ „Annales...” 1938 t. 17 s. 99—107, 245.

⁵ Tamże, 1946 t. 19 s. 205—215; 1947 t. 20 s. 373—382; 149 t. 22 s. 273—285.

⁶ Zob. przyp. 1.

Auerbach Herman, doc. dr, UJK we Lwowie.

Zginął z ręki gestapo we Lwowie w lecie 1943 r. (L)

Popełnił samobójstwo w drodze ze Lwowa do Bełżca w sierpniu 1942 (?). (O).

Zginął 17 sierpnia 1942 r. (Kuratowski K.: *Pół wieku matematyki polskiej 1920—1970*. Warszawa 1973 s. 83).

Banach Stefan, prof. dr, UJK we Lwowie

Zaraz po wyzwoleniu, 31 sierpnia 1945 roku, umiera na raka oskrzeli. (K)

Bartel Kazimierz, prof. dr, PL we Lwowie

Aresztowany 2 lipca, a w dniu 26 lipca 1941 r. zamordowany we Lwowie bez rozprawy sądowej. (A)

Blumenfeld Izidor, inż. dr, Lwów.

Losy nieznane.

Braunówna Stefania, mgr, Warszawa

Zamordowana w r. 1943. (O)

Chmielewski Stanisław, mgr, profesor Państwowego Gimnazjum i Liceum im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu.

Na początku okupacji został aresztowany i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Tam zginął w dniu 6 stycznia 1940 r. jak podają źródła niemieckie „zastrzelony przy próbie ucieczki” (Walczak M.: *Nauczyciele wielkopolscy w latach wojny i okupacji 1939—1945*. Poznań 1974 s. 114)

Chwistek Leon, logik, prof. dr, UJK we Lwowie.

Zmarł we wsi Barwisze pod Moskwą 27 sierpnia 1944 r. (O)

W sierpniu 1941 wyjechał w głąb Rosji. W 1943 r. Związek Patriotów Polskich sprowadził go do Moskwy. Zmarł tam 20 sierpnia 1944 roku (Dawidowicz A.: *Wspomnienia o Leonie Chwistku, Hugonie Steinhausie i Włodzimierzu Stożku*. „Wiadomości Matematyczne” 1981 t. 23.2 s. 234).

Czernik Tadeusz, mgr, Wilno.

Losy nieznane.

Dickstein Samuel, prof. dr, UW.

Zmarł śmiercią naturalną 20 września 1939 r. (M), (O)

Dniestrzański Roman, mgr, prof. gimn. w Krakowie.

Zginął w jesieni 1939 roku. (L)

Eidelheit Maks, dr, prof. gimn. we Lwowie

Zabity przez gestapo w lecie 1943 roku. (L)

Fogelson Samuel, mgr, Warszawa.

Losy nieznane.

Freilich Arnold, dr, prof. gim. we Lwowie.

Losy nieznane.

Grabowski Lucjan, astronom i geodeta, prof. dr, UJK we Lwowie.

Zmarł we Lwowie 24 października 1941 roku. (PSB)

Gruder Henryk, dr, Lwów.

Losy nieznane.

Halpern Ada, dr, Lwów.

Losy nieznane.

Hetper Władysław, logik, doc. dr, UJK we Lwowie.

Uczeń L. Chwistka, habilitował się tuż przed wojną z logiki⁷. W jesieni roku 1939 w drodze z Krakowa do Lwowa został na ówczesnej granicy Sanu aresztowany, a podejrzany o szpiegostwo na podstawie wiezionego ze sobą rękopisu jednej ze swych prac logistycznych padł bez wieści. (*Wspomnienia o filozofach zmarłych 1939—1945*. „Przegląd Filozoficzny” 1946 z. 3/4 s. 336).

Zginął w obozie w 1940 roku. (O)

Hoborski Antoni, prof. dr, UJ w Krakowie.

Zmarł w Sachsenhausen 9 lutego 1940 r. w dzień po uwolnieniu z obozu. (K)

Jackiewicz Zygmunt, mgr, prof. gimn. w Poznaniu.

Losy nieznane.

Jacob Marian, dr, wykładowca UJK we Lwowie.

Pod koniec wojny przyjechał do Warszawy, gdzie został aresztowany. Okoliczności jego śmierci nie są znane. (PSB)

Zginął z rąk gestapo w Warszawie w jesieni 1944 r. (L)

Janik Wincenty, prof. gimn. w Krakowie.

Zmarł 3 lipca 1944 r. po zwolnieniu z więzienia. (O)

Zmarł w 1943 r. (L)

Jantzen Kazimierz, meteorolog, prof. dr, USB w Wilnie.

Zmarł 5 października 1940 r. w Wilnie. (PSB)

Kaczmarz Stefan, doc. dr, UJK we Lwowie.

Władysław Orlicz, na podstawie informacji świadka śmierci Kaczmarza — Tadeusza Fretki — pisze, że Kaczmarz został we wrześniu 1939 r. zmobilizowany jako porucznik rezerwy i zginął pod Umiastowem. (PSB)

Kalandyk Stanisław, fizyk, prof. dr, UP w Poznaniu.

Został 28 października 1939 r. aresztowany przez gestapo.

Więziony w Forcie VII w Poznaniu, zginął rozstrzelany w nocy z 28/29 stycznia 1940. (*Wielkopolski Słownik Biograficzny*. PWN, Warszawa — Poznań 1981).

Kalicun-Chodowiecki Bazyli, dr, Lwów.

Losy nieznane.

Kempisty Stefan, prof. dr, USB w Wilnie.

Zmarł w więzieniu w sierpniu 1940 r. (L)

⁷ Nazwiska Hetpera brak jest w *Wykazie profesorów i docentów matematyki pracujących w polskich uczelniach w latach 1919—1939* („Wiadomości Matematyczne” 1982 t. 24.2, gdzie podane są również habilitacje z logiki).

- Zmarł 5 sierpnia 1940 r. (Jeśmanowicz L.: *Wspomnienia o matematykach wileńskich*. „Wiadomości Matematyczne” 1971 t. 12 s. 314)
- Kerner Michał, dr, prof. gimn. w Warszawie.
W czasie wojny pracował jako nauczyciel w getcie warszawskim.
W jednej z późniejszych faz likwidacji getta nie skorzystał z proponowanej mu możliwości ucieczki i zginął wraz z towarzyszami. (PSB)
Zamordowany w komórce gazowej w Treblince w styczniu 1943 r. (L)
- Kierst Stanisław, mgr, PW w Warszawie.
Aresztowany w pierwszych dniach powstania warszawskiego, został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Neuengamme.
Zmarł 11 stycznia 1945 r. w szpitalu w Kolonii. (PSB)
- Kobrzyński Zygmunt, dr, bibliotekarz Bibl. Narod. w Warszawie.
Aresztowany w 1940 lub 1941 r. przebywał na Pawiaku, skąd wywieziono go do Berlina. Przeniesiony do Sachsenhausen — Oranienburg 30 października 1942 r. żył jeszcze w lipcu 1944 r. Niemcy podobno wiedzieli o tym, że był twórcą szyfru Sztabu Generalnego. (PSB)
- Kołodziejczyk Stanisław, dr, współpracownik PIM w Warszawie.
Poległ w czasie kampanii w r. 1939. (PSB)
Zginął w Katyniu. (O), (V) „Nowy Kurier Warszawski” 1943 nr 130
- Koźniewski Andrzej, mgr, asystent PW.
We wrześniu 1939 r. został ewakuowany na wschód wraz z towarzyszami pracy. Nie wytrzymał psychicznie klęski wrześniowej; popełnił samobójstwo dnia 26 listopada 1939 r. w Zbarażu. (PSB), (O)
- Krużycka Klara, mgr, Poznań.
Losy nieznane.
- Kwietniewski Stefan, dr, wykładowca w UW.
Zmarł nagle 24 stycznia 1940 r. pochowany jest w Warszawie, na cmentarzu na Bródnie. (PSB)
- Lichtenberg Władysław, prof. VI Gimn. we Lwowie.
Losy nieznane.
- Lindenbaum Adolf, doc. dr, UW.
Dnia 6 września 1939 opuścił Warszawę i dotarł do Wilna. W latach 1940 i 1941 pracował w założonym przez władze radzieckie Instytucie Pedagogicznym w Białymstoku. W roku 1941, po wkroczeniu wojsk niemieckich, został zamordowany w Ponarach pod Wilnem. (PSB), (M)
Zamordowany w Białymstoku w lecie 1941. (L)
- Lindenbaum Janina, logik, dr, prof. gimn. w Warszawie.
We wrześniu 1941 r. została aresztowana przez gestapo i po kilku miesiącach więzienia rozstrzelana w Wilnie w kwietniu 1942. (PSB)
- Lubelski Salomon, dr, Warszawa.
Po wybuchu wojny dostał się do Białegostoku, gdzie został kierownikiem katedry w Wyższym Instytucie Pedagogicznym. Po zajęciu

Białegostoku przez Niemców został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Majdanku, z którego już nie wyszedł.

Data śmierci nie jest znana. (PSB)

Zamordowany w Białymstoku w lecie 1941. (L)

Łomnicki Antoni, prof. dr, PL we Lwowie.

Zamordowany wraz z 25 profesorami lwowskimi 4 lipca 1941 r. (A)

Maksymowicz Adam, doc. dr, PL we Lwowie.

Losy nieznane.

Marconi Andrzej, prof. Państw. Gimnazjum im. Marcinkowskiego w Poznaniu.

Losy nieznane.

Mathison Miron, fizyk, doc. dr, UW.

Zmarł w Cambridge w Angli w r. 1940. (O)

Mazurkiewicz Stefan, prof. dr, UW.

Zmarł 19 czerwca 1945 r. (M)

Napadewiczówna Zofia, prof. Państw. Gimn. Żeńsk. im. Królowej Jadwigi we Lwowie.

Losy nieznane.

Ohrenstein Szymon, mgr, naucz. I Pryw. Gimn. w Drohobyczu.

Losy nieznane.

Patkowski Józef, fizyk, prof. dr, USB w Wilnie.

Zginął 21 sierpnia 1942 r. w Warszawie wskutek wybuchu bomby lotniczej. (PSB)

Pepis Józef, dr, UJK we Lwowie.

Zamordowany przez gestapo we Lwowie w sierpniu 1941 r. (L)

Posament Tadeusz, dr, prof. gimn. w Mławie.

Losy nieznane.

Presburger Mieczysław, mgr, Warszawa.

Losy nieznane.

Przeborski Antoni, prof. dr mechaniki teoretycznej UW.

Zmarł śmiercią naturalną 24 maja 1941 r. (M)

Rajchman Aleksander, doc. dr UW, prof. WWP w Warszawie.

Zamordowany w Sachsenhausen 30 marca 1940 r. (M), (O)

Ruziewicz Stanisław, prof. dr UJK we Lwowie.

Aresztowany 11 lipca 1941 r. i zaraz potem zamordowany. (A)

Saks Stanisław, doc. dr UW.

W roku 1942 zostaje aresztowany przez Niemców i 23 listopada tegoż roku zastrzelony. (Zygmund A.: *Stanisław Saks 1897—1942*. „Wiadomości Matematyczne” 1982 t. 24.2 s. 150)

Schauder Juliusz, doc. dr UJK we Lwowie.

Ginie z rąk gestapo we Lwowie we wrześniu 1943 r. (L)

Scheybal Adolf, prof. Gimn. VIII w Krakowie.

Losy nieznane.

Schreier Józef, dr, prof. gimn. w Drohobyczu.

Zamordowany przez gestapo w Drohobyczu w kwietniu 1943 r. (L)
Smolińska Stefania, prof. gimn. w Poznaniu.

Losy nieznane.

Sokołowski Lech, dr, Warszawa.

Losy nieznane.

Sokół-Sokołowski Konstanty, dr, USB w Wilnie.

W 1939 r. został powołany pod broń i zginął w zawierusze wojennej.
(Jaśmanowicz L.: *Wspomnienia...* „Wiadomości Matematyczne” 1971
t. 12 s. 309—319).

Stamm Edward, dr, prof. gimn. w Wieliczce.

Zmarł 27 listopada 1940 r. w Wieliczce. (Wachułka A.: *Edward Stamm*.
„Matematyka” 1962 z. 1 s. 14)

Starosolska-Szczepanowska Zofia, Korpus Kadetów we Lwowie.

Losy nieznane.

Steckel Samuel, dr, prof. gim. w Białymstoku.

W czasie okupacji zamordowany w obozie koncentracyjnym. („Prze-
gląd Historyczno-Oświatowy” 1980 z. 12 s. 245).

Sternbach Ludwik, dr UJK we Lwowie.

Popełnił samobójstwo w drodze ze Lwowa do Bełzca w sierpniu
1942 r. (?) (O)

Zamordowany przez gestapo we Lwowie w lecie 1943. (L)

Stożek Włodzimierz, prof. dr PL we Lwowie.

Zamordowany 4 lipca 1941 r. we Lwowie. (A)

Szczepanowski Karol, mjr, Korpus Kadetów we Lwowie.

Losy nieznane.

Taranowski Mikołaj, meteorolog, dr, USB w Wilnie.

Aresztowany 16 kwietnia 1942 r., rozstrzelany w Ponarach w końcu
1942 roku. (Dziewulski W.: *Dr Mikołaj Taranowski*. „Przegląd Geofi-
zyczny” 1959 t. 4 z. 2 s. 137—9).

Vetulani Kazimierz, inż dr, prof. mechaniki teoretycznej PL.

Zamordowany 4 lipca 1941 r. we Lwowie. (A)

Waraszkiewicz Zenon, doc. dr WWP w Warszawie.

Zmarł w Łodzi 21 grudnia 1945 r. (O)

Weigel Kacper, geodeta, prof. dr PL.

Zamordowany 4 lipca 1941 r. we Lwowie. (A)

Weinlös Sala, dr, Lwów.

Losy nieznane.

Wileński Henryk, mgr, Kraków.

Losy nieznane.

Wilk Antoni, astronom, dr UJ w Krakowie.

Zmarł po powrocie z obozu w Sachsenhausen 17 lutego 1940 roku. (K)

Wilkoś Witold, prof. dr UJ w Krakowie.

Zmarł 31 marca 1941 r. po dłuższej chorobie. (K)

Zalcwasser Zygmunt, prof. tyt. w WWP w Warszawie.

Zamordowany w komorze gazowej w Treblince w styczniu 1943. (L)
Zaremba Stanisław, prof. dr UJ.

Zmarł 23 listopada 1942 r. w Krakowie. (K)

*

*

*

Na liście członków PTM, zamieszczonej w t. 22 „Annales...” w roku 1949 znajdują się nazwiska dwóch nauczycieli gimnazjalnych o nie ustalonych adresach. Są to: Baran Jan, przed wojną prof. Państw. Gimn. Męskiego w Toruniu i Rozmus Antoni, prof. Państw. Gimn. Męskiego w Piotrkowie.

Osoby te należy także dołączyć do strat PTM, gdyż nie są znane ich losy.

5. Na podstawie przedstawionych w punkcie 4 ustaleń dokonamy oceny strat wśród matematyków polskich pracujących naukowo (publikujących prace matematyczne).

W okresie 1 IX 1939—9 V 1945 zmarło 7 matematyków (Chwistek, Dickstein, Kwietniewski, Przeborski, Stamm, Wilkosz, Zaremba), krótko po 9 V zmarło jeszcze trzech (Banach, Mazurkiewicz, Waraszkiewicz). Ich odejście mocno jest związane z warunkami, w jakich znaleźli się w czasie wojny. Są to ofiary pośrednie spowodowane wojną.

W czasie działań wojennych, w obozach, w wyniku terroru okupanta zginęło co najmniej 30 aktywnie pracujących matematyków polskich.

Z tego wynika, że matematyka polska w wyniku wojny utraciła co najmniej czterdzieści osób. Jest to strata olbrzymia.

*

*

*

Byłbym bardzo wdzięczny za wszelkie informacje i uwagi, które mogłyby się przyczynić do uzupełnienia lub sprostowania danych zawartych w zestawieniu strat osobowych Polskiego Towarzystwa Matematycznego.

Recenzent: Jerzy Róziewicz